

מחצה שלם לא החזיר – שהיה לו לשלם מן החצי מאת ככר וחצי, וחמשה מנים וחצי, והוא לא נתן אלא מאה ככר, כלכמיני: "מאת ככר". ואף על גב דכמיני (שמות לח): "ואת האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים עשה וויס", אלמא דיומא ממחצה החזיר – אותו פסוק לא הזכיר אותו השר, שמתכוין היה לקנטרו נדבירים. כפול היה – והיה צכר מאה ועשרים מנים. ובאותן מאה ככר היו מאתיים ככר. והאלף ככר ואחד עשר מנה היו האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים עשה וויס לעמודים. כתיב קרא אחרינו – דלא כתיב זיה "לנקח", ולא קחשני לכולהו. אילימא מיניה – מהאי קרא גופיה, שהרי כיון אלו ושבע מאות וחמשה ושבעים ואלף צדדי מנה. ואי נמי לא משה יודא אלא צדדי דכתיב, מיהו הנך הוה ליה לקרא למימיני צדו צכר ואחד עשר מנה, ולא מנאן אלא צפרוטרוט, צפרטים, ולא עשה מהן כלל שיחשבו צכר, שמע מינה כפול היה. לעולם איכא לישאל אמאי לא אהדר מאתיים ככר. והא דאמרת: אי לאו דכפול היה אמאי לא מננהו צכר – לאו עעמא הוא, דכללי שהגיעו למאה קחשני כללי, ופרטי כגון חד ככר לא חשיבי צכר, לפיכך מנאן צפרוטרוט. ואלפים וארבע מאות שקל – אלפים הוו שמונים מנים, לכל מאה ארבעה מנים. וארבע מאות הוו ששה עשר מנים – הרי תשעים וששה מנים, ולא מנאן אלא צפרוטרוט. והאי קרא חשיב פרטי צכר, דהכמיני: "שבעים ככר". מדלא כתב "שבעים ואחד ככר" ושלשים וששה מנים – שמע מינה כפול היה, ועד ליהווי מאה ועשרים מנים לא הוי ככר. פרטא רבה – שבעים. ולהכי קרי ליה "פרט" – דלא הגיע למאה. פרטא וזטרא – כגון חד ככר. והשקל עשרים גרה – פסוק הוא צחוקאל: "עשרים שקלים וגו' המנה יהיה לכם", אלמא המנה עשרים וחמשה סלעים.

נתן מחצה ונטל מחצה, ומחצה שלם לא החזיר! אמר לו: משה רבינו גיבור נאמן היה, ובקי בחשבונות היה, אלא מנה של קודש, שעל פיו חושבו מאת הכיכר לאדנים, כפול היה, היה בו מנין כפול של שקלים (חמשים שקלים למנה), ומאת הכיכר שוים למאתים הכיכר שגבה משה מבני ישראל. הוי (התקשה) מה רב אחאי: מאי קא קשיא ליה [מה קשה [12]. לרבן יוחנן, שהוצרך להידחק? האם מה שנאמר "ויהי מאת ככר הכסף לצקת" וגו' ? והרי אפשר לומר כי הנך [מאת כיכרות אלה] יועדי לצקת מהם את האדנים, ואינך [ומאת הכיכרות האחרים] שלא נזכרו שם, ניתנו בי גזא [באוצר] ומשיבים: כתב קרא אחרינו [כתוב פסוק אחר] שלא נזכרו בו אלא מאה כיכר: "וכסף פקודי העדה מאת ככר" וגו' (שם כה), ושם לא ניתן להסביר שמדובר רק במחצית הסכום. ושואלים: ודקאמר ליה [ומה שאמר לן] רבן יוחנן בן זכאי: מנה של קודש כפול היה, מנא ליה [מנין לן]? אילימא מיניה [אם תאמר מנאן] מפסוק זה עצמו, שהקשה ממנו קונטרסוקו השר "ויהי מאת ככר הכסף לצקת" וכו' (שם כד), שהרי בנוסף למאת כיכר, נזכרו כאן שקלי כסף נוספים במשקל שבעים ואחד מנה, שנאמר: "ואת האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים עשה וויס לעמודים" (שם כה), שהם עולים לכיכר (ששים מנה) ועוד אחד עשר מנה ולא מנאן הכתוב במנין של כיכרות, אלא בצפרוטרוט, במנין של מטבעות קטנים, שקלים. ואם איתא [כאן] מנה של קודש מנה רגיל היה, אם כן מאה כיכר [לאדנים] ואחד ככר ואחת עשרה מנה [לויס] מיבעי ליה [צריך היה לן] לכתוב: אלא, משלא מנאן הכתוב אלא בצפרוטרוט, שמע מינה [למד מכאן]: מנה של קודש כפול היה, שהיו בו חמשים שקלים. ובאופן זה, אלף שבע מאות ושבעים וחמשה שקלים אינם מגיעים אלא לשלושים וחמשה וחצי מנים, שהם פחות מכיכר שלם (שהוא בן ששים מנה). יש לדרוהו ראייה זאת: ודילמא [ושמא] מגיעים השקלים לסכום של כיכר, ומכל מקום כללי קחשיב בככרי [דווקא כלליים, מאות, הוא מחשב במנין הכיכרות], אבל פרטי [פרטים], כל שהוא פחות ממאה כיכר [לא קא חשיב בככרי [אינו מחשב בכיכרות], אלא בשקלים! אלא מהכא [מכאן] אתה למד, שנאמר: "ונחשת התנופה שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל" (שם כט) שמלכד שבעים הכיכר הרי כאן תשעים וששה מנה, כלומר, כיכר ועוד שלושים וששה מנה, ולא מנאן הכתוב אלא בצפרוטרוט, בשקלים, שמע מינה [למד מכאן]: מנה של קודש כפול היה, ולכן לא הגיע סכום השקלים לכדי כיכר שלם. גם ראייה זו יש לדרוהו: ודילמא [ושמא] מדובר במנה רגיל, ומכל מקום פרטא רבה קא חשיב בככרי [פרט מרובה, כלומר, מנין של עשרות, הוא מחשב בכיכרים]. פרטא זוטא לא קחשיב בככרי [פרט קטן]. כיכרות בודדים, אינו מחשב בכיכרות! אלא אמר רב חסדא: מהכא [מכאן] אתה למד שמנה של קודש כפול היה, ממה שאמר יחזקאל הנביא, כאשר הגדיר את המשקלות שבמקדש: "והשקל עשרים גרה עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם" (יחזקאל מה, יב). כלומר, בכל שקל כסף יש עשרים מעות. וכן הצירוף של עשרים שקלים, ועוד עשרים וחמשה, ועוד עשרה, ועוד חמשה, ובסך הכל ששים שקלים – הריהו מנה, כלומר, משקל מאה דינרים.

הוספות

ומחצה שלם לא החזיר – לא הזכיר לו פסוק ו'את האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים עשה וויס לעמודים", השר לקנטרו נתכוון.

מנא ליה – פירוש: יש לו לדקדק דבר זה מתוך מה אמרה, מלבד קושיא זו. הרי כאן שבעים ואחד מנה – ולא מנאן הכתוב אלא בצפרוטרוט. ומנה של קודש כפול היה – אבל שקלים של חול ושל קודש שוין היו. ואם תאמר: מכל מקום למיניהו במנין, ולימא: שלשים וחמשה מנים וחצי. וכן בסמוך דקאמר: שהרי כאן תשעים וששה מנים – היה לו למנות במנה, ולימא: ארבעים ושמה מנים, והוי המנים טפי שלם: יש לומר: דמשקל של מנה לא היה עדיין בימי משה, ולא משתמיט קרא באורייתא דלכתוב "מנה". תדע, דפרק קמא דכתובות (י, ב) גבי אלמנה, אמרין: נקראת "אלמנה" על שם מנה, דעתידי רבנן דמיתקני לה כתובה מנה. ומי כתב קרא לעתיד? ואמאי לא דייקין כתובת אלמנה דאורייתא? אלא ודאי לפי שלא היה מנה בימי משה.

והשקל עשרים גרה – היינו מעין, כדמיתרגם: עשרים מעין סלע. ותימה: האמר סלע – ארבעה דינר, ושם מעה כסף – דינר, אלמא איכא עשרים וארבעה מעין בסלע! ופירש רבינו תם: שתי פעמים הוסיפו על המשקל. בימי יחזקאל היה שקל עשרים גרה, הוסיפו שתות על מנה של קודש, שבתחלה היה בו חמשים סלעים, עשאוהו של קודש ששים. אבל על השקל לא הוסיפו. ובימי חכמים חזרו והוסיפו על השקל שתות מלבד תוספת שבתחלה, שהיה של עשרים ועשאוהו של עשרים וארבעה. והשתא לפירוש רבינו תם, כשנתוסף בימי יחזקאל עשרה מנה של קודש גדול יותר מכפלים משל חול, דשל חול לעולם עשרים וחמשה סלעים, והם עשו של קודש ששים סלעים. ובימי חכמים כשהוסיפו על סלעים – והשקל עשרים גרה. כלומר: מאותם שקלים שהיו בתחלה עשרים גרה יש במנה של עכשיו ששים. אבל משקלים של עכשיו שנעשו עשרים וארבעה – לית ביה אלא חמשים בשל קודש ועשרים וחמשה של חול.

עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם – מה שלא מנה הכתוב בבת אחת ששים שקלים המנה, וכן לחלקו בענין זה. יש לפרש: לפי (דאמרת) שענייני משקלות היו במקדש: משקל אחד היה במקדש של עשרים שקלים, בה שוקלים שליש מנה של קודש אחר שנתוסף (של קודש) אחד משתות.

עיונים

ומחצה שלם לא החזיר, וכבר העיר רש"י כי מיד בהמשך לכתוב זה נאמר: "ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה וויס לעמודים", והם שבעים ואחד מנה נוספים, ואפילו לטענת קונטרסוקו השר נתן משה למשכן יותר ממחצית. אלא שלא נתכוון אותו שר אלא לקנטר את רבן יוחנן בן זכאי (ומשום כך מובן גם מדרע ענה לו רבן יוחנן בן זכאי שמנה של קודש כפול היה, ולא התייחס כלל לטענתו השניה, שמשה נטל יותר ממחצית לעצמו). מנה של קודש כפול היה כלומר, משקל מנה שהשתמשו בו לצורך המשכן, לא היה משקל עשרים וחמשה שקלים, אלא חמשים שקלים, משום חשיבות הקודש. ובתוס' כתבו כי מה שנזכר כאן "מנה של קודש" – אין כוונתו שהיה מנה בימי משה, שהרי בתורה לא נזכר כלל מנה. אלא הכוונה היא שכיכר של קודש היה כפול (וכן לשון הירושלמי סנהדרין סוף פרק ראשון). כדרך שנאמר להלן על המנה שביחזקאל שהיה כפול (ראה תוס' כתובות י, ב ד"ה אלמנה). אבל יש ראשונים הסבורים כי שיעור מנה היה ככר בומן משה, אלא שלא נזכר בכתוב במפורש (ר"ש שביעית פ"א מ"ב).

אילימא מיניה שהרי כאן שבעים וכו' ואת האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים נוסח הגמרא בדפוסים קשה. וראה ב"גרסות" נוסח שהציע הבי"ח בהגהותיו. ובכתב היד לא מופיע הפסוק המצוטט כאן. ואכן רבינו גרשום מפרש כי הכוונה איננה לפסוק זה, אלא לפסוק שהוזכר לאחרונה בגמרא, שממנו התקשה רבן יוחנן – "וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים" וכו'. וכך מובן מה שנאמר בהמשך: ואם איתא "מאה ואחד ככר ואחת עשרה מנה מיבעי ליה".

מסורת הש"ס
נ. ב"ב צ"א. מנחת ע"א.
ירושלמי שם. ילק"ש נ"ד פג.

גרסות

שהרי כאן שבעים ואחד מנה, ואת האלף – לעמודים הבי"ח הגיה: דכתיב ואת האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים עשה וויס לעמודים, שהרי כאן שבעים ואחד מנה ולא מנאן הכתוב ובכתיב לא הובא הפסוק ואת האלף – לעמודים וכן נראה מרש"י ורבינו גרשום.

אלא בצפרוטרוט בכתי"מ ועוד מילים אלה חסרות. ודילמא בכתי"מ: ודילמא מנה של הקודש לא כפול היה ודילמא.

שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל בכתי"מ: מאתיים ככר.

אלא בצפרוטרוט בכתי"מ: בצפרוטרוט ואם איתא שבעים ואחד ככר ושלושה וששה מביעי ליה אלא מדלא מנאן הכתוב בצפרוטרוט ויש: ואם איתא שבעים ואחת ככר ושלושים ושש מנה מיבעי ליה אלא.

החיים

של קודש כפול היה תופעה זו, המוכרת מן העיון בפסוקי המקרא כמו בא בסוגייתנו, מוכרת לנו גם מן העולם העתיק. כך למשל, במסופוטמיה היה שימוש בשני סוגי משקלות – רגיל להדיוטות וקפול לשימוש מלכותי.

איישים

קונטרסוקו בשמו של שר (אולי מצביא, לפי גרסה אחרת "הגמון" שהיא השם היווני למפקד הצבא) זה יש כמה נוסחות. ויש סבורים כי הוא שינוי של השם הרומאי Quietus.

לפי כל הנוסחות של מעשה זה היה זה שר רומאי שהיה בארץ בשנים שלפני חורבן הבית השני. באותם דורות כבר היו כמה וכמה רומאים – בעיקר משכבת האצולה – שהיה להם עניין ביהדות ובכתביה (לפעמים עד כדי גיור ממש). ומכל מקום קראו את ספרי המקרא (מן הסתם בתרגום השבעים) ויכלו לשאול שאלות כעניין.

עשרים שקלים חמשה ועשרים וכו' המנה ושאלו ראשונים: ומדוע לא ייאמר בקיצור: "ששים שקלים המנה יהיה לכם"? ובתוס' הביאו את פירוש רבינו תם (המתבסס על תרגום יונתן) כי מדובר במשקלות שונים שהשתמשו בהם באותה שעה, ואמר הנביא כי כל אלו יחד מצטרפים לשיעור המנה של קודש (ובאופן מעט שונה הסביר רש"י ב"ב צ"א, כי מדובר על שיעורים שונים של מנה שנהגו באותה שעה). וראשונים אחרים הסבירו כי הנביא אמר שלא יעשו רק משקל אחד של מנה, אלא יעשו משקלות שונים (רש"י ב"ב שם בשם ר"י). ואילו רמ"ה (שם) הסביר כי הנביא אומר: יכולים אתם לעשות מטבעות חדשים, של עשרים שקלים וכו'. ובדרך אגב הוסיף שכל אלו יחד מצטרפים למנה של קודש. וממהלך הדברים בסוגיה זו משמע כי השקל עצמו לא נשתנה במשקלו, אלא רק מספר השקלים במנה, והוא מה שאמר יחזקאל, שמעתה יהא המנה בן ששים שקלים. ובתוס' דנו במה שנזכר להלן במסכת זו (א, ב) כי נתוספו ארבע מעות למשקלו של השקל, אבל לא נזכר בדיוק מתי אירע הדבר. ור"י בעל התוס' הסביר (ויש לתקן את נוסח התוס' כאן עפ"י תוס' ב"ב צ"א) כי הכוונה היא לייסוף המוזכר כאן בדברי יחזקאל, שכן יש להבין את הפסוק: המנה של עכשיו (שלפני פירוש זה, נשאר בן חמשים שקלים) יש בו שיעור ששים שקלים ישנים בני עשרים גרה, לפי שכל שקל שבו נתוספו ארבע מעות. אמנם לדעת רבינו תם, מוזכר בשני שנויים שונים: האחד בימי יחזקאל – ששנה של קודש נעשה בן ששים שקלים, והאחר בימי חכמים – בשקל עצמו, שנעשה בן עשרים וארבע מעות (בין בקודש ובין בחול).

והא מאתן וארבעים דינר ניהו — אלף כפול היה, וזמנה דקודש הוה מנתן. והנן ארבעים דטפו עליהו — זהו דהוסיפו זימי יחוקאל. והוסיפו עליהן שמו, דלרבעין הוה שמואל מלכך, דנמאתן איכא חמש פעמים ארבעים, והציאו פסע ארבעים ששית מנתן והוסיפו עליהן. ולא אמרינן שמוה מלגיו, שילקו לשה ויסיפו על המשקל אחד

מאזן חלקים. בבית מותבא רבא — צבית המדרש הגדול. לובים — מעולים. שריפו ידיהם כו' — לפיכך נא עליהם עמלק. לא הפנו אבות אל בנים (להציל) מרפיון ידיים — מנאן שריפו את צנור מואב. ערומות פגעו בהן — "ותקראן" משמע גופן היה פגוע צנן. שנעשו כולן בעלי קריין — ולשון מקרה הוא.

משנה פטר חמור פטר חמור שני פעמים — כמוצא צמורה, חד צ"קדש לי כל צבור" (שמות יג) וחד (צמורה) שנתוסף קדש. ומשקלו של חמשה עשר. ושלשתן מחזיקות שיעור מנה של קדש. וכן מוכח התרגום דמתרגם: "וסלוא עשרין מעין תלתות מנה עשרין סלעין, מנה דכספא עשרין וחמש סלעים, רבעות מנה חמש ועשרה סלעים, כולהו שיתין מנה רבא מנה דקודשא יתא לכון". ולפי פירוש שני אין מתיישב כל כך "תלתות מנה" רבעות מנה" במנה של קודש אחר שנתוסף. וזמנה דכספא עשרים וחמש סלעים" איירי במנה של חול. ולא בשל חול אחר שנתוסף, אלא במנה של חול מקמי דאיתוסף איירי. ואם תאמר: ומאן לן שהוסיף יחוקאל כלום? דילמא מתחלה היה מנה של קדש ששים: יש לומר: דמאת ככר של משה מוכיח, דתחלתו של קדש לא היה אלא (כחול) (כפול).

תשעים חמורים לובים — על שם (נחום) (ג) פוט לובים היו בעזרתך", "ולובים וכוש" במצדעיו" [דניאל יא]. "חמרא לובאה" ריש פרק "במה בהמה" (שבת נא, ב) פירש בערוך: חמור מצרי. וברושלמי [גריס]: גרים הבאים מפות ולוב מהו להמתין שלשה דורות.

תוספות

ומשקל אחד של חול, רביע מנה של קדש (קודם) [אחר] שנתוסף קדש. ומשקלו של חמשה עשר. ושלשתן מחזיקות שיעור מנה של קדש. וכן מוכח התרגום דמתרגם: "וסלוא עשרין מעין תלתות מנה עשרין סלעין, מנה דכספא עשרין וחמש סלעים, רבעות מנה חמש ועשרה סלעים, כולהו שיתין מנה רבא מנה דקודשא יתא לכון". ולפי פירוש שני אין מתיישב כל כך "תלתות מנה" רבעות מנה" במנה של קודש אחר שנתוסף. וזמנה דכספא עשרים וחמש סלעים" איירי במנה של חול. ולא בשל חול אחר שנתוסף, אלא במנה של חול מקמי דאיתוסף איירי. ואם תאמר: ומאן לן שהוסיף יחוקאל כלום? דילמא מתחלה היה מנה של קדש ששים: יש לומר: דמאת ככר של משה מוכיח, דתחלתו של קדש לא היה אלא (כחול) (כפול).

תשעים חמורים לובים — על שם (נחום) (ג) פוט לובים היו בעזרתך", "ולובים וכוש" במצדעיו" [דניאל יא]. "חמרא לובאה" ריש פרק "במה בהמה" (שבת נא, ב) פירש בערוך: חמור מצרי. וברושלמי [גריס]: גרים הבאים מפות ולוב מהו להמתין שלשה דורות.

והא מאתן וארבעים דינר ניהו — אלף כפול היה, וזמנה דקודש הוה מנתן. והנן ארבעים דטפו עליהו — זהו דהוסיפו זימי יחוקאל. והוסיפו עליהן שמו, דלרבעין הוה שמואל מלכך, דנמאתן איכא חמש פעמים ארבעים ששית מנתן והוסיפו עליהן. ולא אמרינן שמוה מלגיו, שילקו לשה ויסיפו על המשקל אחד

מאזן חלקים. בבית מותבא רבא — צבית המדרש הגדול. לובים — מעולים. שריפו ידיהם כו' — לפיכך נא עליהם עמלק. לא הפנו אבות אל בנים (להציל) מרפיון ידיים — מנאן שריפו את צנור מואב. ערומות פגעו בהן — "ותקראן" משמע גופן היה פגוע צנן. שנעשו כולן בעלי קריין — ולשון מקרה הוא.

משנה פטר חמור פטר חמור שני פעמים — כמוצא צמורה, חד צ"קדש לי כל צבור" (שמות יג) וחד (צמורה) שנתוסף קדש. ומשקלו של חמשה עשר. ושלשתן מחזיקות שיעור מנה של קדש. וכן מוכח התרגום דמתרגם: "וסלוא עשרין מעין תלתות מנה עשרין סלעין, מנה דכספא עשרין וחמש סלעים, רבעות מנה חמש ועשרה סלעים, כולהו שיתין מנה רבא מנה דקודשא יתא לכון". ולפי פירוש שני אין מתיישב כל כך "תלתות מנה" רבעות מנה" במנה של קודש אחר שנתוסף. וזמנה דכספא עשרים וחמש סלעים" איירי במנה של חול. ולא בשל חול אחר שנתוסף, אלא במנה של חול מקמי דאיתוסף איירי. ואם תאמר: ומאן לן שהוסיף יחוקאל כלום? דילמא מתחלה היה מנה של קדש ששים: יש לומר: דמאת ככר של משה מוכיח, דתחלתו של קדש לא היה אלא (כחול) (כפול).

תשעים חמורים לובים — על שם (נחום) (ג) פוט לובים היו בעזרתך", "ולובים וכוש" במצדעיו" [דניאל יא]. "חמרא לובאה" ריש פרק "במה בהמה" (שבת נא, ב) פירש בערוך: חמור מצרי. וברושלמי [גריס]: גרים הבאים מפות ולוב מהו להמתין שלשה דורות.

והא מאתן וארבעים דינרם, ואם כן ששים שקלים — מאתן וארבעין הויין [מאתיים וארבעים דינרים הם]. ולא מנה! אלא שמע מינה [למד מן] מספר דברים: האחד, שנוגע לסוגייתנו — מנה של קודש אליו התייחס יחוקאל הנביא, מנה כפול היה, של חמשים שקלים. והיו בו אפוא מאתיים דינרים. וממה שאמר הנביא שבמנה יהיו מעתה ששים שקלים, שמע מינה [ולמד מן] כי מוסיפין על המדות, כלומר, מותר להגדיל את שיעור מדות הנפח והמשקל, וכן המטבעות. ואין לחשוש לתקלה שתבוא על ידי כך. ומכל מקום אין מוסיפין יתר על שותות (ששית) מן המידה הקיימת. ושמע מינה [ולמד מן] כי שותות האמורה בענין זה הריהי שותות מלבר [שותות מבחוץ]. כלומר, שישית לאחר ההוספה, שהוא חמישית מן הסכום הראשוני, כפי שנוספו כאן עשרה שקלים על החמישים.

והא מאתן וארבעין הויין! אלא שמע מינה: קודש — מנה כפול היה. ושמע מינה: מוסיפין על המדות, ויתר על שותות. ושמע מינה: שותותא מלבר.

א אמר רבי חנינא, שאלתי את רבי אליעזר בבית מותבא רבא: מה גשפתו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים? אמר לי: גזירת הפתוב היא. ועוד, שסייעו ישאל בשעת יציאתם ממצרים. שאין להם אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁלֹא הָיוּ עִמּוֹ תְּשֻׁעִים חֲמוּרִים לְוָבִים טְעוּנִים מִכֶּסֶפֶה וְזָהָבָה שֶׁל מִצְרַיִם. וְעוֹד שְׁאֵלְתִּי: יֵמָּא לְשׁוֹן "רְפִידִים"? וְאָמַר לִי: רְפִידִים שְׁמָה. כְּתָנְאִי, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר: רְפִידִים שְׁמָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר: שְׁרִיפוּ עֶצְמֶן מִדְּבַרֵי תוֹרָה. וְכֵן הוּא אָמַר: "לֹא הִפְנוּ אָבוֹת אֶל בָּנִים מִרְפִּיּוֹן יָדִים".

ועוד שאלתי: ימאי לשון "שטים"? ואמר לי: שטים שמה. כתנאי, רבי אליעזר אומר: שטים שמה, רבי יהושע אומר: שטים שמה, רבי יוחנן אומר: שטים שמה. ומהו פירוש לשון "רפידים"? (ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים, שמות יז, ח) ואמר לי: רפידים שמה, זהו שם המקום. ומעירים: דבר זה הוא כתנאי [במחלוקת תנאים]. ר' אליעזר אומר: רפידים שמה, ר' יהושע אומר: קראו כך למקום משום ששריפו עצמם שם מדברי תורה, וכן הוא אומר: "לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידיים" (ירמיהו מז, ג), הרי שיש בכתוב ביטוי דומה ל"רפידים", שמשמעו רפיון.

ועוד שאלתי: מאי [מה] פירוש לשון "שטים"? (וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב, במדבר כה, א) ואמר לי: שטים שמה. ומעירים: אף דבר זה הוא כתנאי [במחלוקת תנאים]. ר' אליעזר אומר: שטים שמה, רבי יהושע אומר: קראו כך למקום משום שנתעסקו בדברי שטות. ועוד נחלקו בפרוש מה שנאמר שם: "ותקראן לעם לזבחי אלהיהן" (שם ב), מהו "ותקראנה", מה עניינה של קריאה זו, שהביאה אותם לעבודה זרה. רבי אליעזר אומר: ערומות פגעו בהן וכן קראו להן. ר' יהושע אומר: שנעשו כולן בעלי קריין, ומכאן לשון "ותקראנה", שעשו אותם בעלי קרי.

ב משנה פרה שילדה הראשונה מין חמור, כלומר, יצור הדומה במראהו לחמור, וחמור שילדה מין חמור, ופרה שילדה מין חמור, ומהו פירוש לשון "שטים"? (וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב, במדבר כה, א) ואמר לי: שטים שמה. ומעירים: אף דבר זה הוא כתנאי [במחלוקת תנאים]. ר' אליעזר אומר: שטים שמה, רבי יהושע אומר: קראו כך למקום משום שנתעסקו בדברי שטות. ועוד נחלקו בפרוש מה שנאמר שם: "ותקראן לעם לזבחי אלהיהן" (שם ב), מהו "ותקראנה", מה עניינה של קריאה זו, שהביאה אותם לעבודה זרה. רבי אליעזר אומר: ערומות פגעו בהן וכן קראו להן. ר' יהושע אומר: שנעשו כולן בעלי קריין, ומכאן לשון "ותקראנה", שעשו אותם בעלי קרי.

ב משנה פרה שילדה הראשונה מין חמור, כלומר, יצור הדומה במראהו לחמור, וחמור שילדה מין חמור, ופרה שילדה מין חמור, ומהו פירוש לשון "שטים"? (וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב, במדבר כה, א) ואמר לי: שטים שמה. ומעירים: אף דבר זה הוא כתנאי [במחלוקת תנאים]. ר' אליעזר אומר: שטים שמה, רבי יהושע אומר: קראו כך למקום משום שנתעסקו בדברי שטות. ועוד נחלקו בפרוש מה שנאמר שם: "ותקראן לעם לזבחי אלהיהן" (שם ב), מהו "ותקראנה", מה עניינה של קריאה זו, שהביאה אותם לעבודה זרה. רבי אליעזר אומר: ערומות פגעו בהן וכן קראו להן. ר' יהושע אומר: שנעשו כולן בעלי קריין, ומכאן לשון "ותקראנה", שעשו אותם בעלי קרי.

ב משנה פרה שילדה הראשונה מין חמור, כלומר, יצור הדומה במראהו לחמור, וחמור שילדה מין חמור, ופרה שילדה מין חמור, ומהו פירוש לשון "שטים"? (וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב, במדבר כה, א) ואמר לי: שטים שמה. ומעירים: אף דבר זה הוא כתנאי [במחלוקת תנאים]. ר' אליעזר אומר: שטים שמה, רבי יהושע אומר: קראו כך למקום משום שנתעסקו בדברי שטות. ועוד נחלקו בפרוש מה שנאמר שם: "ותקראן לעם לזבחי אלהיהן" (שם ב), מהו "ותקראנה", מה עניינה של קריאה זו, שהביאה אותם לעבודה זרה. רבי אליעזר אומר: ערומות פגעו בהן וכן קראו להן. ר' יהושע אומר: שנעשו כולן בעלי קריין, ומכאן לשון "ותקראנה", שעשו אותם בעלי קרי.

ב משנה פרה שילדה הראשונה מין חמור, כלומר, יצור הדומה במראהו לחמור, וחמור שילדה מין חמור, ופרה שילדה מין חמור, ומהו פירוש לשון "שטים"? (וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב, במדבר כה, א) ואמר לי: שטים שמה. ומעירים: אף דבר זה הוא כתנאי [במחלוקת תנאים]. ר' אליעזר אומר: שטים שמה, רבי יהושע אומר: קראו כך למקום משום שנתעסקו בדברי שטות. ועוד נחלקו בפרוש מה שנאמר שם: "ותקראן לעם לזבחי אלהיהן" (שם ב), מהו "ותקראנה", מה עניינה של קריאה זו, שהביאה אותם לעבודה זרה. רבי אליעזר אומר: ערומות פגעו בהן וכן קראו להן. ר' יהושע אומר: שנעשו כולן בעלי קריין, ומכאן לשון "ותקראנה", שעשו אותם בעלי קרי.

ב משנה פרה שילדה הראשונה מין חמור, כלומר, יצור הדומה במראהו לחמור, וחמור שילדה מין חמור, ופרה שילדה מין חמור, ומהו פירוש לשון "שטים"? (וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב, במדבר כה, א) ואמר לי: שטים שמה. ומעירים: אף דבר זה הוא כתנאי [במחלוקת תנאים]. ר' אליעזר אומר: שטים שמה, רבי יהושע אומר: קראו כך למקום משום שנתעסקו בדברי שטות. ועוד נחלקו בפרוש מה שנאמר שם: "ותקראן לעם לזבחי אלהיהן" (שם ב), מהו "ותקראנה", מה עניינה של קריאה זו, שהביאה אותם לעבודה זרה. רבי אליעזר אומר: ערומות פגעו בהן וכן קראו להן. ר' יהושע אומר: שנעשו כולן בעלי קריין, ומכאן לשון "ותקראנה", שעשו אותם בעלי קרי.

ב משנה פרה שילדה הראשונה מין חמור, כלומר, יצור הדומה במראהו לחמור, וחמור שילדה מין חמור, ופרה שילדה מין חמור, ומהו פירוש לשון "שטים"? (וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב, במדבר כה, א) ואמר לי: שטים שמה. ומעירים: אף דבר זה הוא כתנאי [במחלוקת תנאים]. ר' אליעזר אומר: שטים שמה, רבי יהושע אומר: קראו כך למקום משום שנתעסקו בדברי שטות. ועוד נחלקו בפרוש מה שנאמר שם: "ותקראן לעם לזבחי אלהיהן" (שם ב), מהו "ותקראנה", מה עניינה של קריאה זו, שהביאה אותם לעבודה זרה. רבי אליעזר אומר: ערומות פגעו בהן וכן קראו להן. ר' יהושע אומר: שנעשו כולן בעלי קריין, ומכאן לשון "ותקראנה", שעשו אותם בעלי קרי.

ב משנה פרה שילדה הראשונה מין חמור, כלומר, יצור הדומה במראהו לחמור, וחמור שילדה מין חמור, ופרה שילדה מין חמור, ומהו פירוש לשון "שטים"? (וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב, במדבר כה, א) ואמר לי: שטים שמה. ומעירים: אף דבר זה הוא כתנאי [במחלוקת תנאים]. ר' אליעזר אומר: שטים שמה, רבי יהושע אומר: קראו כך למקום משום שנתעסקו בדברי שטות. ועוד נחלקו בפרוש מה שנאמר שם: "ותקראן לעם לזבחי אלהיהן" (שם ב), מהו "ותקראנה", מה עניינה של קריאה זו, שהביאה אותם לעבודה זרה. רבי אליעזר אומר: ערומות פגעו בהן וכן קראו להן. ר' יהושע אומר: שנעשו כולן בעלי קריין, ומכאן לשון "ותקראנה", שעשו אותם בעלי קרי.

ב משנה פרה שילדה הראשונה מין חמור, כלומר, יצור הדומה במראהו לחמור, וחמור שילדה מין חמור, ופרה שילדה מין חמור, ומהו פירוש לשון "שטים"? (וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב, במדבר כה, א) ואמר לי: שטים שמה. ומעירים: אף דבר זה הוא כתנאי [במחלוקת תנאים]. ר' אליעזר אומר: שטים שמה, רבי יהושע אומר: קראו כך למקום משום שנתעסקו בדברי שטות. ועוד נחלקו בפרוש מה שנאמר שם: "ותקראן לעם לזבחי אלהיהן" (שם ב), מהו "ותקראנה", מה עניינה של קריאה זו, שהביאה אותם לעבודה זרה. רבי אליעזר אומר: ערומות פגעו בהן וכן קראו להן. ר' יהושע אומר: שנעשו כולן בעלי קריין, ומכאן לשון "ותקראנה", שעשו אותם בעלי קרי.

ב משנה פרה שילדה הראשונה מין חמור, כלומר, יצור הדומה במראהו לחמור, וחמור שילדה מין חמור, ופרה שילדה מין חמור, ומהו פירוש לשון "שטים"? (וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב, במדבר כה, א) ואמר לי: שטים שמה. ומעירים: אף דבר זה הוא כתנאי [במחלוקת תנאים]. ר' אליעזר אומר: שטים שמה, רבי יהושע אומר: קראו כך למקום משום שנתעסקו בדברי שטות. ועוד נחלקו בפרוש מה שנאמר שם: "ותקראן לעם לזבחי אלהיהן" (שם ב), מהו "ותקראנה", מה עניינה של קריאה זו, שהביאה אותם לעבודה זרה. רבי אליעזר אומר: ערומות פגעו בהן וכן קראו להן. ר' יהושע אומר: שנעשו כולן בעלי קריין, ומכאן לשון "ותקראנה", שעשו אותם בעלי קרי.

ב משנה פרה שילדה הראשונה מין חמור, כלומר, יצור הדומה במראהו לחמור, וחמור שילדה מין חמור, ופרה שילדה מין חמור, ומהו פירוש לשון "שטים"? (וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב, במדבר כה, א) ואמר לי: שטים שמה. ומעירים: אף דבר זה הוא כתנאי [במחלוקת תנאים]. ר' אליעזר אומר: שטים שמה, רבי יהושע אומר: קראו כך למקום משום שנתעסקו בדברי שטות. ועוד נחלקו בפרוש מה שנאמר שם: "ותקראן לעם לזבחי אלהיהן" (שם ב), מהו "ותקראנה", מה עניינה של קריאה זו, שהביאה אותם לעבודה זרה. רבי אליעזר אומר: ערומות פגעו בהן וכן קראו להן. ר' יהושע אומר: שנעשו כולן בעלי קריין, ומכאן לשון "ותקראנה", שעשו אותם בעלי קרי.

מסורת הש"ס

א. ביבי צ.א. מנחות עז.א. ילקיש ניד שפג.
ב. מכליתא שמות יז, ח. מכליתא דרשב"י יז, ח. תנחומא בשלח סימן כה. ילקיש תורה רד. שם רסג. וראה דב"ר (ליברמן) דברים ט. מדרש תהלים פק"ה י.
ג. סנהדרין קו.א. מכליתא שמות יז, ח. פסדרי"כ פ"ג. שם פ"יב. תנחומא בשלח כה. שם ג. תנחומא בבר יתרו י. תנבא"ר פכ"ב. ילקיש תורה רסא. שם רסג.
ד. סנהדרין קו.א. ילקיש תורה תשטא.
ה. משנה בכורות טז.ב. שם ג.ב. ו.ב. תוספתא בכורות פ"ב ו. ילקיש תורה תשטג.

גרסות

מנה של קדש מנה כפול בכת"י: של קדש כפול. מדברי תורה על כתיב שנוסף בו: לפיכך בא עמלק. מין חמור מין סוס במשניות בכת"י ובב"ב: כמין חמורו כמין סוס. שהיוצא בכת"י ועוד: שכל היוצא מן בכת"י: ומן.

ההרים

שינוי המידות בימי יחזקאל בעולם העתיק נחלק הככר לשלושים מנים. כנגדן הככר נחלק ל-3000 שקלים, ואילו במסופוטמיה הככר נחלק ל-3600 שקלים. בזמן יחזקאל היה שינוי על ששית במשקלות, כפי שזכר כאן בסוגיה, ומשמעו קבלת השיטה הבבלית בזמן שיבת ציון, כשם שנעשה לבני צורת הכתב (ראה זבחים סב,א) ושמות החדשים (ראה ירושלמי ר"ה פ"א ה"ה).

העולם

חמור לובי
בעת העתיקה היתה הבחנה ברורה בין גזעים שונים של חמורים. חמור הלובי (Nubian donkey) מוצאו כנראה מאזור צפון אפריקה (ראה בתוס'), והוא קרוי במקומות אחרים "לובדיקס", על שם מקום מוצאו. סוג זה של חמורים היה מפורסם בעת העתיקה ביכולת העבודה שלו.

פרה שילדה מין חמור
בתוך תקופת העיבור יש גורמים שונים המביאים לשינוי צורה של הולד. מקצת מהם הם תורשתיים, ומקצתם הם תולדה של תאונות ומקרים שאירעו בתוך תקופת ההריון. הגורמים הללו עשויים להיות כימיים (מוזן או חומר אחר שסכסך למחזור הדם) או פיזיים (מכות וחבלות) וכן שינויים גנטיים. כתוצאה מכל אלה נולדו ליד שיש לו צורה שאיננה נורמלית לגמרי, החל בגודלות מפלצתיים שצורתם שונה ביותר מכל יצור אחר, ועד לולדות שיש בהם פגם כלשהו. בין הפגמים הללו יש גם עיוותים קטנים ביחס, כגון אלו המביאים ליד שינוי בגודל או צורה של חלק מן הגוף. פעמים שההבדלים הללו גורמים לכך שהולד נראה דומה יותר למין אחר — כגון כבשה היולדת ולד הנראה יותר כנדי מאשר לטלה (אזניים, שערות זנב). מומים רבים שמדובר בהם במצטת זו שייכים לסוג הזה של המומים.

והוא תנא – דממתינן. פטר פטר קנסיב לה לפרה – דקא מפיק פרה שלדה מין חמור דפטורה מן הצטורה מן "פטר" "פטר" עד שיהא הולד חמור והולד חמור, ופרה נמי גמרה מחמור. ורז יהודה הכי שזק קרף דממתינן וקנסיב למודא אחרת? רז יהודה דלמנ כרבי יוסי הגלילי. אך חלק – דכל "אכין" ו"קין" שצמורה למעט. גלי רחמנא – צמורה דקדושת דמים הוא, שאינו קדוש [אלא] (בלא) דמיו, שפדהו צנה, גלי ציה רחמנא דגמרה פטור – והוא הדין לצבור צממה טהורה, דקדושת הגוף היא. למה נאמר אימורי כו' – צהאי קרא: "אך צכור שור או צכור כשב או צכור עז לא תפדה קדש הס ואת דמס תזרוק ואת חלצס תקטיר" – דכולס אימוריהס קרביס. שור נסכיו מרובים – מני הדין, וכשב ועז – רביעי הדין. כשב אלימו קריצה עס אימוריס, כדמפרש זיבוקא, מה שאין כן צכור ועז. כשב ועז – פסחא נא מהן, דכמי: "מן הכנשים ומן העושים תקחו". שור ועז נתרבו אצל עבודה זרה בצבור – פר לעולה ושעיר לעזאזל. שור וכשב יש בהן צד ריבוי אצל מזבח – דכשן קרביס יש מהן לאשיס יותר מעז, שור נסכיס וכשב נאליה. אם כן – ללא אמתא קרא אלף להכי. ועדיין אני אומר פטר חמור תפדה בשה – ולא צכרי אחר, ושאר צכרי טמאה – כל דנה, ולעולם קדושים צכורה!

תוספות

תלמוד לומר אך חלק – תימה: תנא דידן דלית ליה הך דרשא, מקצת סימן חייב מנא ליה? ומתינתין היא פרק שני (בבורות טז, ב), ולא מיסתבר דפליג אהא דפירקין. ומיהו, אי לא פליגי – קשה, דמיתני עלה דתנא כרב יהודה, וכי קאמר "מנא הני מילי" הוה ליה לאיתווי קרא דמתינתין!
והא תנא פטר פטר נסיב לה לפרה – ואין לומר: מכל מקום איצטרך קרא דמתינתין לפטור מקדושת פטר חמור, וקרא דהכא לפטור מדין שור. דפטור רק הבכורה דקתני במתינתין משמע דלגמרי פטר לה לפרה מכלל "דיפטר" "פטר", דילפינן מהדדי כדלקמן. ואם תאמר: נהי דשמעין מ"פטר" "פטר" פרה שילדה מין סוס, דילמא הני מילי היכא דאשתני לדבר שאינו קדוש קדושת הגוף. אבל כגון רחל שילדה מין עז, דקדוש קדושת הגוף הוה אימנא דקדשא! ויש לומר: דמסתבר לגמרי (משמע), דילפינן מהדדי קדושת דמים מקדושת הגוף, כדאמר בסמוך. וקשה: דהא אמר אפילו קדושת הגוף מקדושת הגוף לא ילפינן, דהא לשור וכשב ועז צריך קרא לכל חד וחד!

ורבי יוסי הגלילי אם כן ליכתוב קרא אך בכור שור וכשב ועז – והא דדרשינן מינה: עד שיהא שור ובכורו שור, אך על גב דאיצטרך לכדריב יוסי בר חנינא – משום דכעין "בכור" שני ושלישי יש לנו לדרוש מן הראשון.

תלמוד לומר: "אך" – חלק. והא תנא "פטר" "פטר" קנסיב לה לפרה! – הוא דאמר קרבי יוסי הגלילי. דתנא, רבי יוסי הגלילי אומר: "אך בכור שור" – עד שיהא הוא שור ובכורו שור, "בכור כשב" – עד שיהא הוא פשב ובכורו פשב, "או בכור עז" – עד שיהא הוא עז ובכורו עז; יכול אפילו יש בו מקצת סימנין? תלמוד לומר: "אך" – חלק. במאי קמיפלגי? תנא דידן סבר: גלי רחמנא בקדושת דמים, והוא הדין בקדושת הגוף; ורבי יוסי סבר: גלי רחמנא בקדושת הגוף והוא הדין בקדושת דמים, וגמר קדושת דמים מקדושת הגוף. ותנא דידן, האי "בכור" "בכור" מאי עביד ליה? – מיבעי ליה לכדריב יוסי ברבי חנינא, דאמר רבי יוסי ברבי חנינא: "למה נאמר אימורין בכור שור, אימורין בכור פשב, אימורין בכור עז? צריכא, דאי פתב רחמנא בכור שור – שפן נתרבה בנסכים, פשב – שפן נתרבה באליה, בעז – שפן נתרבה אצל עבודה זרה ביחיד. חדא מחדא לא אתיא, תיתי חדא מתרתי! – בהי לא ליכתוב? לא ליכתוב רחמנא בשור ותיתי מהנה – מה להנה שפן נתרבו אצל פסחים! לא לכתוב בכשב ותיתי מהנה – מה להנה שפן נתרבו אצל עבודה זרה בצבור! לא ניכתוב רחמנא בעז, ותיתי מהנה – מה להנה שפן צד רבוי אצל מזבח! הילכף צריכי. – ורבי יוסי הגלילי: אם פן ליכתוב קרא: "אך בכור שור פשב ועז", "בכור" "בכור" למה לי? אלא לאו שמע מינה: עד שיהא הוא שור ובכורו שור. ורבי יוסי הגלילי, האי "פטר חמור" – פטר חמור? מאי עביד ליה? – מיבעי ליה לכדתנא, רבי יוסי הגלילי אומר: "מתוך שנאמר "אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה", שומע אני אפילו פטרי סוסים וגמלים? תלמוד לומר: "פטר חמור" – פטר חמור אמרתי לך, ולא פטרי סוסים וגמלים – בכל דבר!

תלמוד לומר: "אך", והיא לשון מיעוט, ובכך חלק הכתוב, והוציא מקרים שיש בו מקצת סימנים של אמו, שבכור הוא, בהם לא יחול דין זה. ושואלים: ומדוע נזקק רב יהודה לדרשה זו? והא [והרי] התנא של משנתנו, את הלימוד "פטר חמור" "פטר חמור" קנסיב לה [הוא מביא], לפרה שילדה כמין חמור, ללמד שהיא פטורה מן הבכורה! ומשיבים: הוא שאמר כדברי רבי יוסי הגלילי, ולא מעצמו. דתניא [ששנויה ברייתא], ר' יוסי הגלילי אומר: "אך בכור שור" – עד שיהא הוא שור ובכורו שור, "בכור כשב" – עד שיהא הוא כשב ובכורו כשב. "או בכור עז" – עד שיהא הוא עז ובכורו עז. יכול אפילו יש בו מקצת סימנין? תלמוד לומר: "אך" – חלק. ושואלים: במאי קמיפלגי [במה הם חלוקים], שהם למדים מכתובים שונים? ומשיבים: תנא דידן סבר [התנא שלנו סבור]: גלי רחמנא [גילתה התורה] בקדושת דמים, כלומר, בפטר חמור (שאינו גופו קדוש, אלא רק צריך לתת את פדיונו לכהן), שאינו בכור עד שיהא כאמו, והוא הדין בקדושת הגוף, כלומר, בככור בהמה טהורה (שגופו קדוש להקריבה על המזבח). ור' יוסי סבר [סבור]: גלי רחמנא [גילתה התורה] בקדושת הגוף והוא הדין בקדושת דמים. וטעמו, שהוא גמר [לומר] באופן כללי קדושת דמים מקדושת הגוף. ושואלים: ותנא דידן [והתנא שלנו], האי [זה] הייתורן של "בכור" "בכור", בשור בכשב ועז, ממנו לומר ר' יוסי הגלילי דין זה, מאי עביד ליה [מה הוא עושה בו]? ומשיבים: מיבעי ליה [צריך הוא אותן] ללמד על הקטרת אימוריהם (חלקיהם הפנימיים) על גבי המזבח, הנוכרת בפסוק זה ("ואת חלבם תקטיר"). כמו שדרש ר' יוסי בר חנינא, שאמר ר' יוסי בר חנינא: למה נאמר אימורין בכור שור, אימורין בכור כשב, אימורין בכור עז בפסוק זה? צריכא [צריך הדבר להיאמר]. דאי כתב רחמנא [שאינו היתה כותבת התורה] רק בכור שור – הייתי אומר: דווקא את חלבו צריך להקטיר, שכן קרבן שור נתרבה לענין הקרבה, בנסכים, שכמות הנסכים שצריך להביא עמו, יתירה על זו של ככשים ועזים, ואם כן יש בו צד חמור. וכן אילו היה נאמר רק בכשב – הייתי אומר דווקא את חלבו מקטירים, שכן נתרבה בהקטרת האליה (הזנב) על המזבח, וכיוצא בזה בעז – הייתי אומר שדווקא את חלבו מקטירים, שכן נתרבה אצל עבודה זרה ביחיד, שהשווה באיסור עבודה זרה צריך להביא דווקא עז לחטאת, שלא כשאר שגגות, שרשאי להביא גם כשבה.

ולגופם של דברים אלה, שואלים: חדא מהדא לא אתיא [אחת מאחת אינה באה, נלמדת], ואולם תיתי חדא מתרתי [תבוא, תילמד אחת משתיים]! ומשיבים: בהי לא ליכתוב [באיזה מהם לא יכתוב] וילמד מן השניים האחרים? אם תאמר: לא ליכתוב רחמנא [לא תכתוב התורה] הקטרת אימורים בכור שור, ותיתי מהנה [מה להנה] שפן נתרבו לענין הקרבה אצל פסחים, שכשב ועז (וכר) כשרים לקרבן [לאכלה] לא לכתוב [לא תכתוב התורה] בכשב, ותיתי מהנה [תבוא, תילמד מאלה], שור ועז – יש לדחות: מה להנה [שאינו כשרים לקרבן] שפן נתרבו אצל שגגת עבודה זרה, ובכור שור, ויחיד ששגג בעבודה זרה מביא דווקא עז, ולא כשבה! אלא תאמר: לא ניכתוב רחמנא [לא תכתוב התורה] בעז, ותיתי מהנה [שאינו כשרים לקרבן] שפן נתרבו אצל מזבח, שנסכי הפר מרובים יותר משל עז, ואליית הכשב מוקטרת על המזבח, מה שאין כן בעז! הילכך צריכי [על כן צריכים הן] שלושה. ושואלים: ורבי יוסי הגלילי, כיצד הוא דרוש פסוק זה ("אך בכור שור" וכו') לענין שיהא הבכור ממין אמו? והרי פסוק זה נצרך לענין הקטרת האימורים! ומשיבים: אם כן, רק כדי ללמד דבר זה, ליכתוב קרא [שיכתוב המקרא] "אך בכור שור כשב ועז", "בכור כשב" "בכור עז" למה לי? אלא שומע מינה [האם לא נשמע התורה] עד שיהא הוא שור ובכורו שור. ושואלים: ורבי יוסי הגלילי, האי [זה] "פטר חמור" "פטר חמור", ממנו למד התנא במשנתנו, שאינו בכור עד שיהא ממין אמו, מאי עביד ליה [מה עושה הוא בו]? ומשיבים: מיבעי ליה לכדתנא [צריך הוא אותו לכמו ששנויה ברייתא], ר' יוסי הגלילי אומר: מתוך שנאמר "אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה" (במדבר יח, טו), שומע אני אפילו פטרי סוסים וגמלים יש לפדות? שהרי גם הם בכלל בכור הבהמה הטמאה! תלמוד לומר: "פטר חמור תפדה בשה" (שמות יג, יג) – פטר חמור אמרתי לך, ולא פטרי סוסים וגמלים. ועדיין אני אומר: פטרי חמור פודים בשה, פטרי סוסים וגמלים פודים בכל דבר!

עד שיהא שור ובכורו שור, אך על גב דאיצטרך לכדריב יוסי בר חנינא – משום דכעין "בכור" שני ושלישי יש לנו לדרוש מן הראשון.

ולגופם של דברים אלה, שואלים: חדא מהדא לא אתיא [אחת מאחת אינה באה, נלמדת], ואולם תיתי חדא מתרתי [תבוא, תילמד אחת משתיים]! ומשיבים: בהי לא ליכתוב [באיזה מהם לא יכתוב] וילמד מן השניים האחרים? אם תאמר: לא ליכתוב רחמנא [לא תכתוב התורה] הקטרת אימורים בכור שור, ותיתי מהנה [מה להנה] שפן נתרבו לענין הקרבה אצל פסחים, שכשב ועז (וכר) כשרים לקרבן [לאכלה] לא לכתוב [לא תכתוב התורה] בכשב, ותיתי מהנה [תבוא, תילמד מאלה], שור ועז – יש לדחות: מה להנה [שאינו כשרים לקרבן] שפן נתרבו אצל שגגת עבודה זרה, ובכור שור, ויחיד ששגג בעבודה זרה מביא דווקא עז, ולא כשבה! אלא תאמר: לא ניכתוב רחמנא [לא תכתוב התורה] בעז, ותיתי מהנה [שאינו כשרים לקרבן] שפן נתרבו אצל מזבח, שנסכי הפר מרובים יותר משל עז, ואליית הכשב מוקטרת על המזבח, מה שאין כן בעז! הילכך צריכי [על כן צריכים הן] שלושה. ושואלים: ורבי יוסי הגלילי, כיצד הוא דרוש פסוק זה ("אך בכור שור" וכו') לענין שיהא הבכור ממין אמו? והרי פסוק זה נצרך לענין הקטרת האימורים! ומשיבים: אם כן, רק כדי ללמד דבר זה, ליכתוב קרא [שיכתוב המקרא] "אך בכור שור כשב ועז", "בכור כשב" "בכור עז" למה לי? אלא שומע מינה [האם לא נשמע התורה] עד שיהא הוא שור ובכורו שור. ושואלים: ורבי יוסי הגלילי, האי [זה] "פטר חמור" "פטר חמור", ממנו למד התנא במשנתנו, שאינו בכור עד שיהא ממין אמו, מאי עביד ליה [מה עושה הוא בו]? ומשיבים: מיבעי ליה לכדתנא [צריך הוא אותו לכמו ששנויה ברייתא], ר' יוסי הגלילי אומר: מתוך שנאמר "אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה" (במדבר יח, טו), שומע אני אפילו פטרי סוסים וגמלים יש לפדות? שהרי גם הם בכלל בכור הבהמה הטמאה! תלמוד לומר: "פטר חמור תפדה בשה" (שמות יג, יג) – פטר חמור אמרתי לך, ולא פטרי סוסים וגמלים. ועדיין אני אומר: פטרי חמור פודים בשה, פטרי סוסים וגמלים פודים בכל דבר!

מסורת הש"ס
1. תוספתא בבורות פ"א ה. ב"ק פ"א, בבורות ו"ב, ז, א. י"ב, א. י"א, ו. עיני ספרי במדבר יח, יז. ילק"ש תורה שם.
2. (הכלל) עירובין קה, א. פסחים ה, א. ע"א, יומא פה, ב. סוכה מח, א. ב"ק י"א, ב. שבועות י"א, א. ע"ז ע"ב, מנחות לו, ב. בבורות ט"ו, תמורה כה, א. כריתות ז, א. ירושלמי סוכה פ"ד ה"ה. שם סנהדרין פ"ה ה"ג. תוספתא שבת (ליברמן) פט"ו טז. מכילתא שמות יב, טו. שם יב, טז. שם כא, כא. שם לא, יג. ספרי במדבר יח, יד. שם לא, כב. מדרש תנאים דברים יב, כב.
ח. (בשנינו) כריתות ד, א. ט. ילק"ש תורה תא. ועיני ספרי במדבר יח, טו.

גרסות
אך חלק בכתי"מ: אך. או בכור עז – ובכורו עז בכתי"מ משפט זה חסר. והוא הדין בקדושת דמים בכתי"מ ועוד מילים אלה חסרות. לכדריב יוסי ברבי חנינא בכתי"מ: לכדריב חנינא וכן להלן. שכן נתרבה בנסכים בכתי"מ: שכן נדביו מרובין. בהי לא לכתוב לא ליכתוב בכתי"מ: לא ליכתוב ויש בכתי"מ: בהי לא לכתוב. אצל פסחים בכתי"מ: להיות שפח בא מהם. רבי יוסי הגלילי אומר מתוך שנאמר בכתי"מ משפט זה חסר.

עיונים

והא תנא פטר פטר קנסיב לה לפרה ושאלו בתוס': ועדיין אין לתלמוד ממשנתנו אלא למקרה שפרה ילדה מין חמור, שאין הוא קרוי חמור, אך עדיין אין אנו יודעים שאין לו דין פרה, ודבר זה נלמד מיבכור שור! ועוד, ממשנתנו לא שמענו אלא לטהורה (שבכור שבה קדוש בקדושת הגוף) שילדה כמין טמאה (שבכור שבה קדוש בקדושת דמים), שאין הולד קדוש בקדושת הגוף. אך לא לדנו מכאן לטהורה שילדה כמין טהורה! והסבירו כי על כל פנים מ"פטר" "פטר" נלמד העיקרון שצריך שיהא הולד כאמו, ודין זה חל בכל אופן של בכור טהורה ובכור טמאה (ראה תוס' חיצוניות בש"מ).

במאי קמיפלגי ותמוה ראשונים: הרי לכאורה חלוקים הם בבכור שיש בו מקצת סימנים של אמו, שילדה ר' יוסי הגלילי למדים לחייבו בכורה מ"אך" חלק, ואילו התנא של משנתנו אינו למד כן מן הכתוב! (ואכן הגמרא להלן (ו, א) עוסקת בשאלה מה דין פרה שילדה מין חמור ויש בו מקצת סימנים), ובתוס' הרא"ש תירץ כי השאלה "במאי קמיפלגי" אינה עוסקת בהשלכה ההלכתית של מחלוקתם, אלא מובנה – מדוע לא למד כל אחד מהם גם דין פטר חמור וגם דין בכור בהמה טהורה מאותו כתוב עצמו. ויש שהסביר כי מתחילה אין בכך קושי, שכן דווקא ר' יוסי הגלילי שלמד מ"בכור שור", ומשמעו שיהא הבכור לגמרי כאמו – הוצרך למעט מכך מי שיש בו מקצת סימנים. אבל התנא של משנתנו אינו למד זאת ממשמעות הכתוב, אלא מכך שנאמר פעמיים "פטר חמור", אחד לאם ואחד לולד, שכל אחד מהם יהא חמור, וכל שדומה במקצת לאמו הריהו בכלל פטר חמור, ואין צורך לריבוי מיוחד לשם כך (שפת אמת).

שכן נתרבה בנסכים אין הכוונה לבכור שור, שהבכור אינו טעון הבאה של נסכים עמו, כמו כל קרבנות החובה (ראה מנחות ז, ב). אלא המביא קרבן עולה או שלמים צריך להביא עמם מנחה ונסכים כמבואר בפרשת שלח (במדבר פרק טו), ושיעור הנסכים של קרבן מן הבקר (חצי הדין) גדול מזה של האיל (שלישית הדין), ושל האיל גדול משל הכשב והעז (רביעית הדין).

אורה ההלכה
פטרי סוסים וגמלים דין בכור הבהמה הטמאה תפדה אינו נהוג אלא בחמור בלבד. כברייתא. (רמב"ם ספר זרעים הלכות בכורים פ"ב ה"ג. שו"ע י"ד שבא, א).

